

TURC 302 NUMARALI MECMÛ'A-İ EŞ'ÂR ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Ahmet MERMER*
Elif Nur ANBAR**

ÖZ: Mecmûalar, Türk kültürü ve edebiyatı araştırmalarında, barındırdıkları bilgiler bakımından çok önemli bir yere sahiptirler. Mürettep divanı olmayan bir şairin eserlerinin, döneminde ve sonrasında yeteneğiyle isim yapmış bir şairin bir şekilde divanında yer veremediği eserinin ya da bir nazım şeklinin tarihin tozlu raflarında kaybolup gitmesine engel olarak edebî kimlik kazanan mecmû'alar, müretteplerin not aldıkları hikayeler, gelenekler, inanca dair özellikler, mimari ve çeşitli alternatif tıp teknikleri gibi bilgiler ile sosyolojik bir yön kazanırlar. Bahsi geçen bilgiler, mürettep(ler)in doğrudan okuyucuya verdiği bilgilerdir. Bunun dışında mecmûalardan öğrenilecek dolaylı bilgiler de mevcuttur. Mürettep(ler)in şair ve şiir odaklı seçimleri kimi zaman, tek bir nazım şekline ya da konuya yönelmeleri, nazire örnekleri, dönemin estetik anlayışı ve düşünce dünyası hakkında Türk edebiyat tarihine oldukça önemli bilgiler sunar. Diğer bir yönüyle mecmûalar derlenme ve kullanılma şekilleri açısından ele alındığında, dönemin okuryazarlık oranı, entelektüel çevrenin varlığı ve bu oluşumun mürettepleri teşvik ettiğine dair veriler elde etmek mümkündür. Fransa Ulusal Kütüphanesi Turc 302 numarada yer alan Mecmû'a-i Eş'âr, bu bilgiler noktasında incelenip içeriğine yönelik tasnifler yapılarak mecmû'anın mürettebine ve tarihine dair bilgiler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Divan Edebiyatı, Estetik, Türk Kültürü, El Yazması Mecmû'a

THOUGHTS ON POETRY JOURNAL NUMBER OF TURC 302

ABSTRACT: Journals have a very important place in terms of the information which have in their researches in Turkish culture and literature. A poet who has not divan, a poet who made a name with his talent in the period and after, or a poem that could not be included in his divan form or a verse in the dusty shelves of history to prevent the disappearance of the literary identity of journals, stories, tradition, beliefs about the features have a sociological identity with

*Prof.Dr. Gazi Üniversitesi (Hacı Bayram Veli Üniversitesi), Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mermer@gazi.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5095-8186>

**Arş. Gör. Artvin Çoruh Üniversitesi/ Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, elifanbar21@gmail.com elifnur@artvin.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9972-0689>

Geliş Tarihi (Received): 23.05.2019
Kabul Tarihi (Accepted): 23.01.2020
Yayın Tarihi / Published: 17.02.2020

information such as architecture, architecture and various alternative medicine techniques. Said information is the information that the compiler (s) provides directly to the reader. There is also indirect information to be learned from journals. Compiler (s) presents very important information about Turkish literary history about poet and poetry-oriented choices and sometimes their orientation to a single verse or subject, examples of Nazire, aesthetic understanding of the period and the world of thought. In another aspect, when journals are taken into consideration in terms of compilation and usage, it is possible to obtain information that the literacy rate of the period, intellectuals and this formation encourages compiler. The National Library of France Turc 302 numbered Mecmû'a-i Eş'âr which was examined in this information point and the contents were classified and information about the compiler and its history was presented.

Keywords: Diwan Literature, Aesthetics, Turkish Culture, Manuscript Journal

1. Giriş

Dilimize Arapçadan giren mecmûa; toplanmak, bir araya gelmek anlamındaki cem'in mef'ûl kalıbındaki şeklidir. Sözlükte, toplanılmış, biriktirilmiş, tertip ve tanzîm edilmiş şeylerin hepsi, seçilmiş yazılardan meydana getirilen yazma kitap, dergi gibi anlamlara gelmektedir.¹ Divan şairleri mecmûa ifadesini bugünkü kullanımının yanı sıra kimi zaman defter, cönk, sefine ve divan ile birlikte kullanırken kimi zaman da bu ifadeleri birbirlerinin yerine kullanmışlardır. Günümüzde ise bu eserlerin birbirlerinden hem içerik hem şekil yönüyle farklılıkları ortaya konulmuştur. Araştırmacıların bu konuda üç farklı görüşe sahip oldukları görülür. Sabri Koz²; mecmûa ve cönk arasındaki farkı eserin biçimsel özellikleri, Atabey Kılıç³; içerik ve metnin sağlamlığı, Şükrü Elçin⁴ ise kültürel bağlamda değerlendirmiştir. Fikrimizde bu eserler birbirinden hem şekil hem de içerik olarak birtakım farklılıklar arz etmektedir. Bu farklılıkları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

1. Cönkler genellikle uzunlamasına (tûlânî) yani aşağıdan yukarıya açılırken mecmûaların kitap ya da defter diyebileceğimiz bir tarzda soldan sağa açıldığı görülür.

2. Cönklerin ciltleme şekillerinin, sayfaların süslenmesi ve numaralandırılması hususunda mecmûaların gerisinde kaldıkları görülür.

¹ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugât*, 30. Baskı, İstanbul 2015, s. 689.

² Sabri Koz, "Cönk ve Mecmûa Yapraklarında Âşık Aramak", *Mecmû: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, Turkuaz Yayınları, İstanbul 2012, s. 159.

³ Atabey Kılıç, "Mecmûa Tasnifine Dair", *Mecmû: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, Turkuaz Yayınları, İstanbul 2012, s. 77.

⁴ Şükrü Elçin, "Cönkler ve Mecmûalar Üzerine", *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s. 511.

3. Edebî yönünün yanı sıra şeklî olarak da sanat kaygısı güdülmesi sebebiyle metinler mecmûalarda, cönklere nazaran daha intizamlı yerleştirilmişlerdir.

4. Müretteplerin mecmûalarda dönemdeki her şaire değil sanatsal anlamda daha güçlü şairlere ya da şiirlere yer vermesi mecmûalara eleştiri kitabı niteliği kazandırırken bu özelliği cönklerde görmek pek mümkün değildir.

5. Nazım şekilleri ve şiirlerin konuları ise cönk ve mecmûayı Türk edebiyatının Türk halk edebiyatı ve klasik Türk edebiyatı başlıkları altına yerleştirmektedir.

6. Mecmûa mürettepleri eserlerinde sadece divan edebiyatı nazım şekillerine yer verirken, cönk müretteplerinin halk edebiyatı başlığı altında değerlendirilen şair ve nazım şekillerinin yanı sıra divan edebiyatı şairlerine ve nazım şekillerine de yer verdikleri görülür.

Farklılıkların yanı sıra bu iki tür arasında birtakım benzerlikler de bulunmaktadır. Bu özelliklerin en önemlisi her iki eserin de derleme sonucu oluşturulmuş olması ve çıkabilecek birkaç istisna haricinde nüshalarının olmamasıdır. Derleme noktasında da araştırmacıları iki yönlü düşünmeye zorlayan durumlar göze çarpmaktadır. Halk edebiyatı araştırmacılarına göre cönklerin derleme usulü genellikle şifahî yani sözlü yolla olmaktadır. Fakat bu bilgi bir cönk mürettibinin başka cönkleri inceleyip onlardan alıntı yapmayacağı anlamını taşımamaktadır. Aynı durum mecmûalar için de geçerlidir. Çalışmamızın içeriği gereği mecmûaların bu yönüne dair daha ayrıntılı bilgiler verilecektir.

Mecmûalar, estetik ve sanat kaygısının yoğun olarak hissedildiği türlerdendir. Bu durum, mürettibin derleme metodu hakkında daha ayrıntılı bir inceleme yapılmasını gerekli kılmaktadır. Mürettip mecmûayı derlerken bizzat divanları mı kullanmıştır? Derlemeler sözlü yolla mı yapılmıştır? Mürettip şiirleri toplarken farklı mecmûalardan yararlanmış mıdır? Şiirler, şairlerinin seçimi sonucunda mı mecmûada yer almıştır? Mecmûa tek bir kişi tarafından tamamlanıp bitirilmiş midir yoksa yarım kalıp farklı kalemler tarafından mı devam ettirilmiştir? Bu sorular hem mecmûa tarzı eserlerin neşrinde karşılaşılabilecek temel problemlerin aydınlatılması hususunda hem de dönemin edebî-kültürel izini sürme noktasında yönlendirici niteliğe sahiptir. Cemal Kurnaz ve Halil Çeltik “Şairlerin Gözüyle Şiir Mecmûaları”⁵ başlıklı makalelerinde bahsi geçen soruların cevaplarını şairlerin dilinden vererek, mecmûanın dönem içerisinde algılanışı ve kullanımına dair bilgiler

⁵ Cemal Kurnaz, Halil Çeltik, “Şairlerin Gözüyle Mecmûa”, *Turkish Studies*, Volume: 8/1, Winter 2013, s. 21-49.

sunmuşlardır. Makalede verilen örneklerde şairlerin bizzat müretteplere şiir verdiklerini ve mürettepleri şiir derlerken daha seçici olmaları doğrultusunda uyardıklarını, müretteplerin şiir derleme noktasındaki eleştirel bakış açılarını, meşk etme ve şiirlerin değerlendirilmesi hususunda tabiri caizse mecmûaların şairler için bir nevi okul vasfı gördüğünü, sevgilinin güzellik unsurlarına yönelik, Farsça ve musıkî gibi alanlarda mecmûalar hazırlanabildiğini, bu tür eserlerin kullanım şekillerini ve kağıt, ciltme, süsleme gibi bilgilerin yer aldığını görmekteyiz.

2. Türk Edebiyatı Araştırmalarında El Yazması Mecmûaların Yeri

El yazması mecmûalar, tamamen mürettibin inisiyatifine bağlı olarak tertiplenmiş eserlerdir. Bu sebeple de her el yazması diğerlerinden daima farklıdır, tektir.⁶ Bu farklılık kimi zaman şiir ve şair seçiminde olurken kimi zaman imlâ noktasında karşımıza çıkar. Mürettip şiir/şair ya da konu seçimi ile;

1. Dönemde ya da öncesinde ünlü/beğenilen şairler hakkında bilgi verir.
2. Özellikle nazire olarak yazılan -şiirler, şairlerin teselsül bağlarını gösterir.
3. Şairinden bağımsız olarak dilden dile gezen şiirleri ve bu şiirlerin değişimini gözler önüne serer.
4. Divan sahibi olan bir şairin divanında yer almayan şiirinin gün yüzüne çıkmasını sağlar.
5. Edebiyat tarihi kaynaklarında yer almamış, nazım şekilleri, kafiye tipleri ve bend yapılarının günümüze ulaşmasını sağlar.⁷
6. Dönemde kabul gören estetik düşüncüyü teorik bilginin dışına çıkararak kanıtlar.
7. Divan sahibi olmayan şairlere ait şiirlerin kaybolmasını engeller.
8. Dönem içerisinde aktif olan çeşitli tarikatların edebî yönelimlerini gösterir.
9. Mecmûanın tertip tarihi ile ilgili ipucu verir.
10. Tezkireler gibi biyografik/antolojik eserlerde yer almayan isimleri Türk edebiyat tarihine kazandırır.

⁶ Selim Kuru, “Mecmûaların İçine, Edebiyatın Dışına Doğru”, *Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, Turkuaz Yayınları, İstanbul 2012, s. 19

⁷ Fatih Köksal, “Şiir Mecmûalarının Önemi ve Mecmûaların Sistematik Tasnif Projesi (MESTAP)”, *Mecmû: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, Turkuaz Yayınları, İstanbul 2012, s. 419.

Mecmûalarda dikkat edilmesi gereken bir diğer husus konu seçimi dışında, sayfalara düşülmüş çeşitli notlar, hikâyeler ve derkenârlardır. Notlar ve derkenârlar genellikle büyü, tedavi yöntemleri, bitkibilim ya da yaşanan bir anı olurken özellikle hikâyeler ders çıkarmaya, inancı pekiştirmeye yöneliktir. Bahsi geçen konular, mecmûalara sosyolojik bir yön kazandırır.

Mecmûa araştırmalarında en önemli sorulardan biri eserin nasıl derlendiğine yöneliktir. Eser, tek tek şairlerin divanlarından mı alınmıştır ya da hususi olarak şairin kendi seçimiyle mi mecmûada yer almıştır yoksa mürettip sözlü olarak yayılan şiirleri mi derlemiştir? Mecmûa tek mürettibin elinden mi çıkmıştır yoksa farklı birkaç el tarafından da eklemeler yapılmıştır mıdır? İmlâ özelliklerine dair incelemeler bu soruların cevabını büyük oranda yanıtlayacaktır.

Mecmûaların tertip tarihi ve mürettibi de araştırmalar sırasında irdelenmesi gereken diğer bir önemli husustur. Bu tür eserlerde ferağ kaydı, temellük kaydı denilen tarih ve yazar bilgilerinin düşürülmemesi, eserin içeriği ile birlikte sayfa yapısı, ciltlenişi, yazı stili ve yine imlâsının incelenmesini gerektirmektedir. Sözelimi filigranlı kâğıdı 15. yüzyıl öncesinde görmek pek mümkün değildir, o dönemde genellikle doğu kâğıdı denilen filigransız kağıtlar kullanılmıştır.⁸ Ya da Zilbahar denilen ciltleme modeliyle hazırlanmış bir eseri 18. yüzyıl öncesinde bulmak oldukça zordur. Bu bilgiler ışığında mürettibin yaşadığı yüzyıl hakkında da bir takım veriler elde edilebilmektedir. Sınırlandırma, tezkire benzeri biyografik veya antolojik eserlerde geçen benzer isimler arasından doğru olanın bulunmasını kolaylaştıracaktır. Bazı mecmûalarda bir şiirin başında görülen “li-muharrihi” ifadesi ya da herhangi bir sayfada mürettibe dair bir beyit de mecmûanın yazarı hakkında bilgi sunabilir. Fakat bu ifadeler, mecmûanın içeriği, fiziksel yapısı ve imlâ özellikleri ile birlikte değerlendirilmelidir. Çünkü yukarıda Nâbi'nin beytinde de gördüğümüz gibi bazen asıl mürettip tarafından yarım bırakılan mecmûanın farklı kişilerce devam ettirildiği görülür.

Mecmûalar, genellikle kişiye özel, kişisel istekler doğrultusunda hazırlanmış eserler olduğu için konu bakımından da oldukça çeşitlilik gösterirler. Mecmûa incelemelerini kolaylaştırmak ve daha net bilgilere ulaşmak amacıyla bir takım tasnifler yapılmıştır. Tasniflerin genel olarak yazar ve konu üzerinde odaklandığı görülür.

⁸ Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, Kubbealtı Kültür ve Sanat Vakfı, 1.Baskı, İstanbul 1994, s. 25.

Agah Sırrı Levend⁹, Günay Kut¹⁰ ve Yaşar Aydemir'in¹¹ tasnifleri birbiriyle paralellik göstermektedir. Atabey Kılıç¹² ve Mehmet Gürbüz'ün¹³ tasnifleri Levend, Kut ve Aydemir'e göre daha ayrıntılıdır. Diğerlerinden farklı olarak Kılıç, mecmûaları cilt ve tertip hususiyetleri bakımından da ele almıştır. Kılıç ve Levend, yine diğer tasniflerden farklı olarak mecmûaların dil özelliklerine de değinmişlerdir. Şairlerin aidiyeti/mensubiyeti meselesi ise sadece Gürbüz tarafın ele alınmıştır.

3. Turc 302 Numaralı Mecmû'a-i Eş'âr Hakkında

3.1. Mecmû'a-i Eş'âr'ın Tanıtımı

Mecmû'a, Fransa Ulusal Kütüphanesi'nde Turc 302 numarayla ve "Mecmû'a-Eş'âr" adıyla kayıtlıdır. 15x10 cm boyutlarında 106 varak olup, deri kaplamadır. Sayfa kenarlarının yaldızlandığı görülür. Şirazesı el örgüsüdür ve sağlamdır. Bazı şiirlerin başında yazar, nazım şekli ve içeriğine dair başlıklar görülür. 97^b-105^b arasında zengin bir kadı ile âlim bir hırsızın macarasını konualan bir hikaye yer almaktadır. Hikaye Harun bin Reşid döneminde geçmektedir. Bu bölümde Arapça ifade ve ayetlere bolca yer verilmiştir. Her Arapça cümleden sonra "ya'ni" denilerek Türkçe açıklamaları yapılmıştır.

Genel olarak, nesih ve talik/talik kırması¹⁴ yazı stiliyle tertip edilen mecmûanın tüm sayfalarında siyah mürekkep kullanılmıştır. Eserin sayfaları, siluet kâğıdı denilen Türklere özgü işlemeli kâğıda örnek teşkil etmektedir.¹⁵ 16. yüzyıl ortalarında yaygınlık kazanmış olan kâğıtlar, kat'ı sanatının ürünlerinden biridir.¹⁶ Manisa lalesi, karanfil, gül, menekşe, sümbül motiflerinin kullanıldığı görülür. Bu motifler yer yer saksı içerisinde karşımıza çıkmaktadır. Pembemsi renk, motiflerin aslında renkli şekilde

⁹ Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, c.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998 s. 166-167.

¹⁰ Günay Kut, "Mecmûa", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.6, Dergah Yayınları, İstanbul 1986, s. 170-174.

¹¹ Yaşar Aydemir, "Metin Neşrinde Mecmûaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler", *Turkish Studies*, Volume: 2/3, Summer 2007, s. 122-137.

¹² A. Kılıç, agm., s. 80.

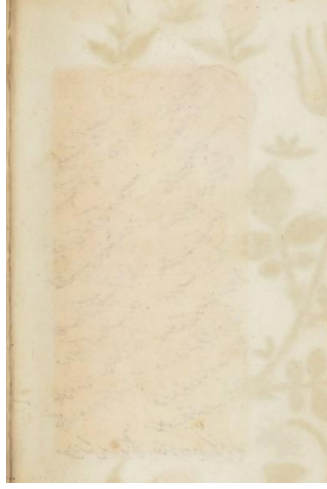
¹³ Mehmet Gürbüz, "Şiir Mecmûaları Üzerine Bir Tasnif Denemesi", *Mecmû: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, Turkuaz Yayınları, İstanbul 2012, s. 108.

¹⁴ Mehmet Eminoğlu, *Osmanlı Vesikalarını Okumaya Giriş*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010, s. 82-83.

¹⁵ Nedim Sönmez, "16. Yüzyıl Avrupa Albümlerinde Türk Kâğıdı", *Celal Bayar Üniversitesi 19. Orta çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Manisa-Türkiye 2015, s. 10.

¹⁶ Filiz Çağman, *Kat'ı: Osmanlı Dünyasında Kâğıt Oyma Sanatı ve Sanatçıları*, Aygaz Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2014, s. 184.

yapıldığını fakat zaman içerisinde nemlenme vs. sebeplerle solduğunu göstermektedir. Sayfalardaki ara ara nemlenme sonucu görülen yıpranmalar da bu fikri destekler niteliktedir. 79^a-97^a arasındaki sayfaların diğer sayfalardan tezhip ve kâğıt türü olarak farklılaşması dikkat çekmektedir.

53^a Tezhipli Sayfa88^a Tezhipsiz Sayfa

Sayfalardaki bu farklılaşma, eserin birden fazla kişi tarafından düzenlemeye tabii tutulduğunu göstermektedir. Mecmûanın girişinde “Buña Maltada nâ-ehl elinde rast gelüp telef olmasun için buraya vaz’ olındı” ifadesi, 17. yüzyıl şairlerinden sadece Azmi-zâde Haletî’nin mecmûada yer alması ve yer aldığı sayfaların diğer sayfalardan farklılık göstermesi, Emrî’nin 38^b’de 71 numaralı gazelinin başında “Li-muharririhi” ibaresi ile 78^a’da Şefî’î’nin vermiş olduğu bilgi bu fikri doğrular niteliktedir:

Şefî’î çün tamam itdüm bu cöng-i dil-güşâyı ben
Didüm târihini temmet Bi-hamdi’llahi yâ Rab
Sene
960

3.2. Mecmûada Yer Alan Şâirler

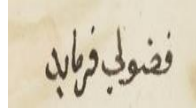
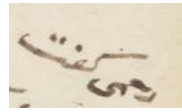
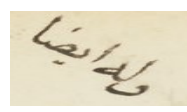
Mecmûada yer verilen şairlerin genel olarak 15. ve 16. yüzyıla ait olmaları dikkat çekmektedir. Mecmûaya sonradan eklendiğini düşündüğümüz 79^a-97^a sayfaları arasında yer alan 85^b /168-169 numaradaki Azmî-zâde Hâletî 17.yüzyıla ait tek şairdir. Mecmûada yer alan şiirlerin %14’ünde mahlas tespit edilememiştir. Mahlas bulunmayan şiirler, şair

tezkireleri, biyografik kaynaklar, nazire ve şiir mecmualarından araştırılmıştır ve kimlere ait oldu büyük oranda tespit edilmiştir. Mahlas bulunmayan şiirler varak ve sıra numaralarıyla birlikte Tablo 1’de gösterilmiştir:

Tablo 1: Mahlasın Yer Almadığı Şiirler

Gazel	Müfred	Musammat	Kıt’a
2/3 ^a ,3/3 ^b ,26/14 ^a , 31/17 ^a ,58/35 ^a ,66 /37 ^b	4/4 ^a , 5/4 ^a , 17/9 ^b , 18/9 ^b , 19/9 ^b , 59/35 ^b , 62/36 ^a , 65/37 ^a , 68/38 ^a , 90/49 ^a , 91/49 ^a , 92/49 ^a , 110/58 ^b , 111/58 ^b ,112/58 ^b ,113/59 ^a ,152/7 ^b 16 0/82 ^a	29/15 ^b	181/92 ^a

%14’lük kısmın aksine bazı şiirlerin başında şairlere dair bilgi verildiği de görülmektedir. Aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere şair isimleri verilirken “güft”, “fermâyed” ve “velehu eyzân” tabirleri kullanılmıştır.

25^a/4129^b/4885^b/169

Dönemin kültür ve edebiyat merkezlerinin tespit edilebilmesi amacıyla şairler Tablo 2’de memleketlerine ve mesleklerine göre de tasnif edilmiştir:

Tablo 2: Şairlerin Yüzyıl-Memleket-Meslek Tasnifi

No	Yazar Adı	Yüzyıl	Memleket	Meslek
1	Abdî	16	Bursa	Kadı
2	Adnî	15	Alacahisar	Sadrazam
3	Âfitâbî	15	Amasya	?
4	Âhî	15	Niğbolu	Kadı/Müderriş
5	Ahmed Paşa	15	Edirne	Sancak Beyi
6	‘Amrî	15	?	Kadı
7	Azmî-zâde Hâletî	17	İstanbul	Kazasker
8	Bâkî	16	İstanbul	Kazasker
9	Câmî	?	?	?
10	Cem	15	Edirne	Sultan
11	Cinânî	16	Bursa	Kadı
12	Emrî	16	Edirne	Tevliyet Memuru
13	Ferrûhî	16	Akhisar	Zaviye Sahibi

TURC 302 NUMARALI MECMÛ' A-İ EŞ'ÂR ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

14	Fevrî	16	Arnavutluk	Kadı/Müderriş
15	Firâkî	16	Kütahya	Vaiz
16	Fuzûlî	16	Kerbelâ	Türbedar
17	Gubârî	16	Akşehir	Kadı
18	Halîlî	15	Diyarbakır	Şeyh
19	Halîl-i zerd	16	Bursa	Nedim
20	Hâtemî	16	Alaşehir	Müteferrika
21	Hayretî	16	Vardar Yenicesi	Asker
22	Hayâlî	16	Vardar Yenicesi	Sancak Beyi
23	Hilâlî	16	Bursa	İmam/Hatip
24	Hisâlî Çelebi	16	Bursa	?
25	Hudâyî	16	İstanbul	Müezzîn
26	İshâk Çelebi	16	Üsküp	Kadı
27	Kâdirî	?	?	?
28	Kalenderî	16	Kütahya	Kadı
29	Kabûlî	16	Kütahya	Kadı
30	Makâlî Beg	16	Edirne	Asker
31	Mesîhî	15	Priştine	Asker
32	Mollâ Azbî	?	?	?
33	Muhibbî	16	Trabzon	Sultan
34	Müdâmî	16	İstanbul	Asker
35	Necâtî	15	Edirne	Nişancı
36	Nizâmî	15	Konya	?
37	Rahmî	16	Bursa	Müderriş
38	Revânî	16	Edirne	Ayasofya Mütevellisi
39	Rızâyî	?	?	?
40	Sabrî	?	?	?
41	Sa'yi	?	?	?
42	Selikî	16	Isparta	Kadı
43	Seyfî	?	?	?
44	Şefî'î	16	Balıkesir	Bey şâir?
45	Şem'î	16	Prizren	Şeyh
46	Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi	15	Amasya	Kazasker
47	Taşlıcalı Yahyâ	16	Arnavutluk	Asker
48	'Ubeydî	16	Edirne	Kadı
49	'Ulvî	16	İstanbul	Müderriş
50	Vahdetî	?	?	?
51	Zâtî	16	Balıkesir	Remmâl

Mecmûanın tertip şekline baktığımızda belirli bir sistemin gözetilmediği görmekteyiz. Şiirler, şairlere, nazım şekillerine, konularına, rediflerine ya da vezinlerine göre sıralanmamışlardır. Fakat aynı yazara ait şiirlerin yan yana sayfalarda ya da aynı sayfa içerisinde yan yana yazıldığı görülmektedir. Birkaç istisna haricinde müstensih her sayfaya bir şiir gelecek şekilde düzenleme yapmıştır. Şairler ve şiirleri nazım şekilleriyle birlikte Tablo 3’de ayrıntılı biçimde gösterilmiştir:

Tablo 3: Mecmûadaki Şiirlerin Şair ve Nazım Şekline Göre Dağılımı

No	Yazar Adı	Nazım Şekli
1	Abdî	4 gazel
2	Adnî	1 gazel
3	Âfitâbî	1 gazel
4	Âhî	6 gazel 1 müfred
5	Ahmed Paşa	1 gazel
6	‘Amrî	1 gazel
7	Azmî-zâde Hâletî	2 gazel
8	Bâkî	9 gazel
9	Bursalı Rahmî	1 gazel 2 tahmîs
10	Câmî	1 gazel
11	Cem Sultan	2 gazel
12	Cinânî	1 tesdîs
13	Emrî	4 gazel
14	Ferrûhî	3 gazel
15	Fevrî	1 gazel
16	Firâkî	1 gazel
17	Fuzûlî	1 gazel
18	Gubârî	1 terci’-bend
19	Halîlî	1 gazel 1 müfred 1 terbî’
20	Halîl-i zerd	1 gazel
21	Hâtemî	1 müfred
22	Hayretî	7 gazel 1 müfred

TURC 302 NUMARALI MECMÛ' A-İ EŞ'ÂR ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

23	Hayâlî	4 gazel
24	Hilâlî	2 gazel
25	Hisâlî Çelebi	4 gazel 1 müfred 1 müseddes
26	Hudâyî	1 gazel
27	Kâdirî	1 gazel
28	Kalenderî	1 gazel
29	Kabûlî	1 gazel
30	Makâlî Beg	1 müfred
31	Mesîhî	2 gazel
32	Mollâ Azbî	1 muhammes
33	Muhibbî	3 gazel
34	Müdâmî	1 gazel
35	Necâtî	22 gazel 2 müfred
36	Nizâmî	2 gazel
37	Revânî	8 gazel 1 müfred
38	Rızâyî	1 gazel
39	Sabrî	2 gazel
40	Sa'yî	1 gazel
41	Selîkî	1 gazel
42	Seyfî	1 gazel
43	Şefî'î	8 gazel 2 müfred
44	Şem'î	6 gazel
45	Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi	2 gazel
46	Taşlıcalı Yahyâ	2 gazel
47	'Ubeydî	1 gazel
48	'Ulvî	4 gazel 1 müseddes
49	Üsküplü İshâk Çelebi	6 gazel
50	Vahdetî	1 gazel
51	Zâtî	7 gazel 1 müfred

3.3. Mecmûadaki Şiirlerin Nazım Şekline Göre İncelenmesi

Mecmûada yer alan nazım şekilleri Tablo 4’de görüleceği üzere tasnif edilmiş ve sayısal verileriyle birlikte sunulmuştur:

Tablo 4: Mecmûada Yer Alan Şiirlerin Nazım Şekline Göre Dağılımı

No	Nazım Şekli	Sayı
1	Gazel	146
2	Müfred	26
3	Müseddes	3
4	Tesdîs	2
5	Tahmîs	2
6	Muhammes	1
7	Tercî-i bend	1
8	Terbî’	1
10	Kıt’a	2

Yukarı verilen tabloda mecmûada en fazla gazel ve müfred nazım şekillerinin yer aldığı görülmektedir. Bahsi geçen nazım şekillerinin mecmûada, bir düzen içerisinde art arda yer aldıkları tespit edilmiştir. Fakat musammatların gazellerin arasına yazılmış olması bu düzeni bozmaktadır. Mecmûada yer alan müfredlerin tamamının, 157 numaralı müseddesin ve 182 numaralı kıt’anın başında nazım şekillerine dair bilgi verildiği görülmektedir. Nazım şekilleri konuları bakımından değerlendirildiğinde aşağıdaki oranlar ortaya çıkmıştır:

Gazel: % 46 Aşk - %38 Sevgili - % 12 Tasavvuf - %0,6 Eğlence

Müfred: %38 Sevgili - %34 Aşk - % 15 Tasavvuf - %7 Tarih

Musammat: %44 Aşk - %22 Sevgili - %33 Tasavvuf

Kıt’a: %50 Aşk - %50 Tarih

3.3. Mecmûada Kullanılan Aruz Kalıplarının İncelenmesi

Mecmûada yer alan şiirlerde 12 farklı vezin kullanılmıştır. Bu vezinler tasnif edilmiş ve sayısal değerleriyle birlikte Tablo 5’de verilmiştir:

Tablo 5: Mecmûada Kullanılan Aruz Kalıplarının Dağılımı

No	Aruz Kalıbı	Sayısı
1	fâ 'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	48
2	fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'ilün	37
3	mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	28
4	mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün	26
5	mef'ûlü fâ'îlâtü mefâ'ilü fâ'ilün	20
6	fe'îlâtün mefâ'ilün fe'ilün	10
7	mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün	5
8	mefâ'ilün fe'îlâtün mefâ'ilün fe'ilün	2
9	fe'îlâtün fe'îlâtün fe'ilün	1
10	fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'ilün	2
11	mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	1
12	fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün	1

Tabloda görüleceği üzere aruzun “fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'ilün”, “fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'ilün”, “mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün” ve “mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün” mecmûada en sık kullanılan aruz kalıplarıdır. Arapça ve Farsça kelimelerde zihafî ya da medli, Türkçe kelimelerde ise imaleli okunması gereken kullanımlara rastlanmıştır. Şairlerin mahlaslarında kullandıkları nispet “î”lerinde zihaf olduğu tespit edilmiştir. Mecmûada yer alan şiirlerde genel itibariyle vezin hatalarının oldukça az olduğunu söylemek mümkündür.

3. Mecmû'anın Yazarına Dair

Mecmûanın yazarı hakkındaki kesin bir bilgi yoktur ancak elimizdeki veriler Emrî ve Şefî'î'nin mecmûa ile bağlantısına işaret etmektedir. Divanındaki ve mecmûadaki şiirlerini karşılaştırarak, doğruluğunu tespit etmiş olduğumuz Edirneli Emrî 16. yüzyıl şairlerindedir. Şair, dönemde özellikle yazmış olduğu muammâları ile ünlenmiştir. Mecmûadaki şairlerin 15. ve 16. yüzyıla ait olmaları, diğer şairlerin ölüm tarihleri ve en önemlisi nüsha tavsifinde bahsi geçen “Li-muharririhî” ibaresi, şairin şiirlerinin ard arda yazılması mürettibin Emrî olduğu ihtimalini kuvvetlendiriyor fakat mecmûada 14^a/28 numaralı gazelin 4. beytinde “eyler”, divanda ise “kılmış”, 15^a/29 numaralı gazelin 1. beytinde “servi” divanda “gül”, 38^b/71 numaralı gazelin 4.beytinde “hâkinde pâ” divanında “kabrinde yâ” gibi nüsha farklılıkları mürettip hakkında tekrar düşünülmesini gerektirmektedir.

Mürettip olabileceği düşünülen Şefî'î'nin ise tezkirelerden edinilen bilgiler doğrultusunda divanının olmadığı bilinmektedir. Mecmûada yer alan şiirleri farklı mecmûalarla karşılaştırılarak incelenmiş ve 16. yüzyıl nazire mecmûalarından Pervâne Bey Mecmûasında¹⁷ dört farklı Şefî'î mahlasına rastlanmıştır. İncelemiş olduğumuz mecmûada 43^a/80 numaralı Selikî'ye nazire olarak yazılmış “yir yir” redifli gazel ile 68^b/134 numaralı Ahmed Paşaya nazire olarak yazılmış gazel Pervâne Bey'de bahsi geçen “Şefî'î Balikesri” yi işaret etmektedir. Şair hakkında tezkirelerde pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Ahdî¹⁸, onun hakkında; “*Emîr-i huçeste-ensâb ve şefâ'at-bahş-ı şeyh ü şâb zümresindendir. Lisân-ı 'Arabî ve Fârisî'den bir mikdâr behremend ve tarz-ı şi'ri bir pâre dil-bend olmagın pesend-i erbâb-ı hüşmend olmuşdur.*” demektedir. Ahdî'nin sözlerinden Şefî'î'nin yönetici sınıfından olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca çok iyi düzeyde olmasa da Arapça ve Farsça bildiği ve döneminde entelektüel kesimlerce beğenildiği görülmektedir.

Bahsi geçen her iki isim de 16. yüzyılda yaşamışlardır. Derlenen şiirler mürettibin bu iki isimden birisi olduğunu doğruluyor. Fakat nüsha tavsifi bölümünde bahsi geçen 59^a-79^a arasındaki farklı cins-tezhipsiz kağıtların olduğu bölümde 85^b/168-169 numaralı şiirlerde “Haletî” mahlası dikkat çekmektedir. Divanında yapılan taramalar sonucunda gazellerin “Azmi-zâde Haletî” ye ait olduğu tespit edilmiştir. Gazeller birebir aynıdır, herhangi bir nüsha farklılığı bulunmamaktadır. Bu durum, eserin son aşamada 17. yüzyılda yaşamış bir kişinin elinden geçtiği ihtimalinin değerlendirilmesi gerektiğini gösteriyor. Bölümdeki boş sayfaların sayısına baktığımızda kişinin daha fazla şiir eklemek istediğini fakat birtakım sebeplerden dolayı bunu yapamadığını söylememiz mümkündür.

Sonuç

Fransa Ulusal Kütüphanesi Turc 302 numaralı Mecmû'a-i Eş'âr bahsettiğimiz özellikler doğrultusunda incelenmiş gerek mürettibe dair gerekse yüzyılına dair bir takım tespitler yapılmıştır. Bu aşamada karşımıza çıkan ilk sorun mürettip noktasında olmuştur. Mecmûada Emrî, Şefî'î ve Azmi-zâde Haletî olmak üzere üç farklı isim dikkat çekmektedir.

Emrî'nin mecmû'ada yer alan şiirleri ile divanında yer alan şiirleri arasındaki nüsha farkı Şefî'î'nin farklı mecmûalarda yer verilen şiirlerine

¹⁷ Ali Kamil Gıynaş, *Pervâne Bey Mecmûası*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017, s. 701/1317.

¹⁸ Süleyman, Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme-Metin)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2005, s.194.

göre çok daha fazladır. Emrî'nin gazelinin üzerindeki “li-muharririhî” ibaresinin eser hakkında bilgi sahibi olmayan bir kimse tarafından düşürülmüş olma ihtimali oldukça yüksektir. Şefî'î'nin;

Şefî'î çün tamâm itdüm bu cöng-i dil-güşâyı ben

Didüm târîhini temmet Bi-hamdi'llahi yâ Rab

beytinin eserde yazılması ve “sene 960” şeklinde not düşülmesi mürettip olma ihtimalini yükseltmektedir. Bu bilgilerin dışında Pervâne Bey mecmûasındaki iki nazire şiirine çok küçük farklarla, incelemiş olduğumuz mecmûada da rastlanmış olması ihtimali daha da güçlü kılmaktadır.

Haletî'nin bu konuda önem arz etmesinin ise iki sebebi vardır. Birincisi mecmûada yer alan tek 17. yüzyıl şairi olması, ikincisi de diğer şairlerin şiirlerinde nüsha farklarına rastlanırken Haletî'nin mecmûada yer alan şiirlerinin divanındakiyle birebir aynı olmasıdır. Haletî'nin yer aldığı sayfa aralığında kağıt cinsinin değişmesi ve 16. yüzyılın modası da diyebileceğimiz kat' sanatı ile yapılan tezhibin kaybolması, Haletî'nin tertip konusunda ikinci bir el olduğu ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.

Mürettiplerle ilgili bu durumdan ortaya çıkarılacak sonuç aynı zamanda eserin tarihi ile ilgili de bilgi vermektedir. Şefî'î'nin verilerinden yola çıktığımızda eserin ilk tertip tarihinin h.960/m.1553 olduğunu söylemek mümkündür. Diğer bir düzenlemenin ise 17. yüzyıl civarı olması kuvvetle ihtimaldir.

Mürettip bir divana sahip olmayan ve tezkirelerde hayatına, edebî kişiliğine dair sınırlı bilgi bulunan Şefî'î'nin bu mecmûa ile edebiyattan ve şiirden anladığı kanısına varmak mümkündür. Şair, Zâtî, Necâtî, Ahmed Paşa, Bâkî, Fuzûlî, Hayalî, Taşlıcalı Yahya gibi tanınmış, şairlerin yanısıra, Câmî, Kadîrî, Kalendarî, Hisalî ve Makalî gibi divan sahibi olmayan şairlerin şiirlerine de yer vererek, isimleri ve eserleri Türk edebiyat tarihine kazandırmıştır. Mecmûada yer alan şiirlerde fazla miktarda nüsha farklarına rastlanmıştır. Nüsha farklarını iki türlü değerlendirmek mümkündür. Birincisi mürettip şiirlerde, kelime ve fiil bağlamında değişikliklere giderek tertip edilen diğer mecmûalardan farklı olmak istemiştir. İkincisi ise mürettip bu şiirleri, şairlerin bizzat kendilerinden ya da yazılı bir kaynaklardan değil duyarak tertip etmiştir. Dilden dile gezen şiirlerin mecmûada yer alması ise mürettibin edebiyat çevrelerinde bulunduğunu gösterdiği gibi, yeni yetişen şairleri ve halk arasında şöhret bulan şiirleri de takip ettiğini ortaya çıkarmaktadır. Bunun bir diğer kanıtı, eserin son sayfalarında yer verilen bir hikayedir. Bu hikaye, Harun bin Reşid döneminde yaşanan ve halk arasında da anlatılan ve dinlenen bir hikayedir.

Sonuç olarak, incelediğimiz mecmûa, gerek doğu kağıdının kullanılması, 16. yüzyılda ortaya çıkmış, moda olmuş kat' sanatının işlenişiyile gerek özellikle 16. yüzyıl şairlerinin tercih edilmesiyle zamanının tanığı bir eserdir. Diğer kaynaklarda hakkında bilgi bulamadığımız şairler bu mecmuada yer almaktadır. Mecmua, kaynaklarda hakkında kısıtlı bilgiye yer verilen Şefî'î'nin hayatı ve edebî kişiliği hakkındaki bilgilerimize de katkı sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Aydemir, Yaşar, "Metin Neşrinde Mecmûaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler", *Turkish Studies*, Volume: 2/3, Summer 2007, s.122-137.
- Çağman, Filiz, Kat'ı: *Osmanlı Dünyasında Kağıt Oyma Sanatı ve Sanatçıları*, Aygaz Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2014.
- Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugât*, Aydın Yayınevi, 30. Baskı, İstanbul 2015.
- Elçin, Şükrü, "Cönkler ve Mecmûalar Üzerine", Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.
- Gıynaş, Ali Kamil, *Pervâne Bey Mecmûası*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017.
- Gürbüz, Mehmet, "Şiir Mecmûaları Üzerine Bir Tasnif Denemesi", *Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, Turkuaz Yayınları, İstanbul 2012.
- Kılıç, Atabey, "Mecmûa Tasnifine Dair", *Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, Turkuaz Yayınları, İstanbul 2012.
- Koz, Sabri, "Cönk ve Mecmûa Yapraklarında Âşık Aramak", *Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, Turkuaz Yayınları, İstanbul 2012.
- Köksal, Fatih, "Şiir Mecmûalarının Önemi ve Mecmûaların Sistemetik Tanıf Projesi (MESTAP)", *Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, Turkuaz Yayınları, İstanbul 2012.
- Kurnaz, Cemal-Çeltik Halil, "Şairlerin Gözüyle Mecmûa", *Turkish Studies*, Volume: 8/1, Winter 2013, s. 21-49.
- Kuru, Selim, "Mecmûaların İçine, Edebiyatın Dışına Doğru", *Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, Turkuaz Yayınları, İstanbul 2012.
- Kut, Günay, "Mecmûa", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.6, Dergah Yayınları, İstanbul 1986.
- Kütükoğlu, Mübahat, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, Kubbealtı Kültür ve Sanat Vakfı, İstanbul 1994.
- Levend, Agah Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, c.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- Solmaz, Süleyman, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme-Metin)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2005.